

Aleksandar Kadijević

Odeljenje za istoriju umetnosti
Univerzitet u Beogradu - Filozofski fakultet
Čika Ljubina 18-20/IV.
RS - 11000 Beograd

Prikaz / Review

UDK / UDC: 72Dobrović, N.
DOI: 10.15291/aa.4068

Nikola Dobrović – pod zastavama modernih pokreta

Nikola Dobrović – under the flags of modern movements

Nikola Dobrović – pod zastavama modernih pokreta, autori: Marta Vukotić Lazar i Bojan Kovačević, urednik: Dušan Otašević. Izdavač: Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 2022, ISBN 978-86-7025-932-4, 204 stranice s crno-bijelim ilustracijama i kolor-ilustracijama.

SAŽETAK

Monografska izložba i katalog *Nikola Dobrović – pod zastavama modernih pokreta* Marte Vukotić Lazar i Bojana Kovačevića, urednik Dušan Otašević, svojim sadržajem doprinose temeljnoj reafirmaciji tog istaknutog jugoslavenskog arhitekta modernističke orijentacije.

Ključne riječi: Nikola Dobrović, izložba, katalog, SANU, Beograd

ABSTRACT

The monographic exhibition and catalogue *Nikola Dobrović: Under the Flags of Modern Movements* by Marta Vukotić Lazar and Bojan Kovačević, edited by Dušan Otašević, contribute to the fundamental reaffirmation of this prominent Yugoslav architect of modernist orientation.

Keywords: Nikola Dobrović, exhibition, catalogue, SASA, Belgrade

U svakoj arhitektonskoj kulturi jubileji zaslužnih stvaratelja izazivaju posebnu pozornost, uključujući i reakciju akademskih institucija koje se brinu da se oni obilježe i ne prođu nezamijećeno. Osim što potiču stručno preispitivanje i dopunu spoznja o povijesnoj ulozi istaknutih graditelja, najširoj kulturnoj javnosti skreću pozornost na njihove temeljne doprinose. Otud se pored izdavanja znanstvenih monografija, zbornika, retrospektivnih članaka, spomenica i organiziranja prigodnih simpozija, uporedno priređuju monografske izložbe, popularna predavanja, radionice i edukacijske šetnje za građane i studente.

U tom znaku protječe 2022. godina u beogradskoj znanstvenoj i arhitektonskoj javnosti, u kojoj se obilježava 125. godina od rođenja znamenitog arhitekta Nikole Dobrovića (1897. – 1967.). O tom svestranom jugoslavenskom stvaratelju, cijenjenom i u srednjoj Europi, priređeno je više manifestacija i publikacija, dok će se koncem studenoga u organizaciji Odeljenja umetnosti SANU, Arhitektonskog i Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu o njemu održati međunarodni znanstveni simpozij, na kojem je sudjelovanje potvrdilo nekoliko istraživača iz Hrvatske.

Nikola Dobrović rođen je u Pečuju u srpskoj trgovačkoj porodici 12. veljače 1897. godine, gdje je završio osnovnu školu i klasičnu gimnaziju, položivši i ispit zrelosti. Nakon izbivanja Prvog svjetskog rata, na čijem početku gubi dva brata, zbog prisilne mobilizacije 1916. prekida studij arhitekture na budimpeštanskom Tehničkom fakultetu. Poslije okončanja ratnih sukoba, 1919. prelazi na Odsjek za arhitekturu češkog Tehničkog fakulteta u Pragu, obranivši diplomski rad 1923. godine.

Nakon neuspješnog traženja radnog mjesta u Beogradu, Dobrović u Pragu započinje suradnju s Arhitektonskim uredima Bohumila Hübschmanna (1923. – 1925.), dr. Antonina Engela (1925.) i tvrtkom „Dušek – Kozák – Máca” (1925. – 1929.), razrađujući projekte i izvodeći „Masarikove domove” u Krču kraj Praga (1925. – 1928.) te vilu dr. Bulirža (1926.). Kao samostalni ovlaštenu arhitekt ureda „Dobrović” nastupa od 1929. godine, dokazujući se i na jugoslavenskoj stručnoj sceni (prva nagrada na natječaju za beogradsku Terazijsku terasu 1929. – 1930.).

Na poziv naručitelja hotela Lopud, Antuna Sesana i povjesničara umjetnosti Koste Strajnića, Dobrović iz Praga 1934. prelazi u Dubrovnik, gdje plodno radi do 1943. godine kada pristupa partizanskom pokretu. Podržan od naklonjenih intelektualaca i investitora, u dalmatinskoj sredini postaje utjecajni autoritet za područje urbanizma, arhitekture i zaštite kulturnih spomenika. Ženi se Ivankom Hadži početkom ožujka 1941. godine, kćeri uglednog novosadskog odvjetnika Koste Hadžija. Ubrzo poslije vjenčanja bračni se par sklanja na otok Lopud.

Nakon boravka u Italiji i oslobođenja Jugoslavije, koncem 1944. godine Dobrović s grupom stručnjaka pristupa obnovi devastiranog građevinskog fonda. Postaje načelnik Arhitektonskog odsjeka Ministarstva građevina DF Jugoslavije u Beogradu (1944.). Sudjelovao je i u osnivanju Urbanističkog instituta NR Srbije (1945.), postavši njegov prvi direktor, a 1946. i rukovoditelj Urbanističkog zavoda IONO grada Beograda i glavni arhitekt grada. Pionirski razrađuje predratne ideje o prijelazu Beograda na lijevu obalu Save i urbanistički formira Novi Beograd. Zbog određenih neslaganja s kolegama u Zavodu, prelazi na Arhitektonski fakultet gdje dobiva zvanje redovnog profesora za predmet Urbanizam (1947.). Sljedeće godine postaje predsjednik Društva inženjera i tehničara Jugoslavije. Od 1951. u nastavu uvodi predmet „Savremena arhitektura”, omogućivši normativni otklon od vladajuće ideologije socijalističkog realizma. Godine 1955. postaje predsjednik Društva urbanista NR Srbije, a od 1957. i član Savjeta za urbanizam NO-a grada Beograda. Dvadeset godina strastveno je popularizirao moderne projektantske metode i socijalno odgovornu gradnju. U Kraljevski institut britanskih arhitekata (RIBA) primljen je 1959. kao dopisni član, a 1961. i u SANU. Za akademika zagrebačkog JAZU-a izabran je 1963., a za redovnog člana SANU-a 1965. godine. Objavio je dvadesetak monografi-

1.
Naslovna stranica
monografskog kataloga
*Nikola Dobrović – pod
zastavama modernih pokreta*

Title page of the monographic
catalogue *Nikola Dobrović: Under
the Flags of Modern Movements*

ja i sveučilišnih udžbenika, kao i mnoštvo kritičko-polemičkih ogleda, među kojima se izdvajaju edicije *Urbanizam kroz vekove* i *Savremena arhitektura* (1-5). Pisao je i o europskoj i dalmatinskoj novovjekovnoj arhitekturi. Preminuo je u Beogradu 11. siječnja 1967. godine, a pokopan je na Novom groblju.

Središnja manifestacija u obilježavanju Dobrovićeva jubileja jest monografska izložba *Nikola Dobrović – pod zastavama modernih pokreta* održana od 24. svibnja do 28. rujna 2022. godine u Galeriji SANU u Beogradu, koju prati instruktivni katalog. Njezini su autori povjesničarka umjetnosti dr. Marta Vukotić Lazar, izvanredna profesorica Sveučilišta u Prištini sa sjedištem u Kosovskoj Mitrovici i arhitekt mr. Bojan Kovačević, predsjednik Akademije arhitekture Srbije. Autorica postava je arhitektica Marina Dokmanović.

Pored posebno pripremljenih eksponata, na izložbi je prevladao materijal odabran iz Arhiva i Biblioteke SANU, Muzeja nauke i tehnike, Urbanističkog zavoda i Narodnog muzeja u Beogradu, Kuće legata, Filmskih novosti, Arhiva gradske četvrti Prag - 6, Državnog arhiva u Dubrovniku i privatnih kolekcija (Jurišić, Kovačević). Prezentirana građa podijeljena je na tri zaokružene vremenske cjeline, ustanovljene u ranijim interpretacijama Dobrovićeve djelatnosti: *praški* (1919. – 1934.), *dubrovački* (1934. – 1945.) i *beogradski* (1945. – 1967.) period stvaranja.

Temeljito osmišljena i pripremljena, izložba je ponudila velik broj eksponata, sastavljenih od Dobrovićevih realiziranih i neostvarenih projekata, radnog pribora, fotoalbuma, publikacija, stručne prepiske, neobjavljenih rukopisa, slikarskih portreta, državnih i stručnih priznanja. Osim poznatih arhitektonskih projekata i realizacija (od kojih je dio povezan s prostorom Hrvatske), zastupljenih kroz tehničke crteže, pripremljene skice i suvremene modele, na zidnim printovima prikazani su i njegovi urbanistički planovi koji su umnogome išli ispred svojeg vremena. Projekti i objekti prikazani su kroz 94 eksponata, a osobni dokumenti, stručna prepiska, umjetnička djela, odličja i knjige kroz 57. Predstavljeno je i 19 Dobrovićevih knjiga, 6 videoemi-

sija i 7 za izložbu posebno izrađenih modela (beogradske Terazijske terase i Generalštaba, dubrovačkih vila Vesna, Svida, Mudre, Ljetnikovca Dobrović i Grand hotela na Lopudu u mjerilu 1 : 200, 1 : 125 i 1 : 50). Na zidovima galerije postavljeni su tekstni paneli koji posjetitelje uvode u arhitektonski svijet Nikole Dobrovića.

Korektna u znanstvenom i veoma poticajna u edukacijsko-kulturološkom smislu, izložba dostojno obilježava Dobrovićev jubilej. Snažno afirmira njegov civilizacijski doprinos kao tekovinu nacionalne arhitektonske kulture, u kojoj danas nema jednako svestranih emancipatora. Nema ni dovoljno boraca za javni interes, a ni vizionara demokratskog grada, pošto te svijetle ideale suvremeni investitori uglavnom ignoriraju.

Izložba posebno skreće pozornost na još uvijek neriješeno pitanje obnove i buduće funkcije kompleksa Dobrovićeva Generalštaba (1954. – 1965.), urušenog u NATO-ovu bombardiranju Beograda 1999. godine, kao i na alarmantan problem propadanja Dobrovićevih građevina na širem postjugoslavenskom prostoru, zbog čega se očekuje odlučnija reakcija regionalnih službi zaštite kulturnih spomenika. Zbog fokusiranosti na Dobrovićevu ličnost i njegov rad, na izložbi je u nedovoljnoj mjeri prikazano njegovo vrijeme, pogotovo jer je u Galeriji SANU ostalo mjesta da se podrobnije prikaže sociokulturni i komparativni arhitektonsko-urbanistički kontekst razdoblja u kojima je djelovao.

S druge strane, monografski katalog, sistematiziran na 204 stranice u mekom povezu, baca novo svjetlo na Dobrovićev život i rad. Njegov je urednik slikar i akademik Dušan Otašević, dok je nadahnut predgovor napisao predsjednik Odbora za pripremu i obilježavanje jubileja, akademik, arhitekt i profesor Milan Lojanica, inicijator čitavog pothvata. Katalog je podijeljen na više funkcionalnih poglavlja i priloga tematski povezanih sa sadržajem izložbe: *Nikola Dobrović (12. februar 1897. – 11. januar 1967.)* autorice Marte Vukotić Lazar; *Od sabranosti ka celovitosti. Dela Nikole Dobrovića pod jednim krovom*, Bojana Kovačevića; *Biografija Nikole Dobrovića; Počasne titule, javne funkcije i društvena priznanja; Skraćenice; Spisak arhitektonskih dela i ostalih eksponata i Zahvalnica*. U cilju efikasnije međunarodne promocije Dobrovićevog djela, koliko i veće vidljivosti ponuđenih interpretacija, planirano je da se katalog objavi i na engleskom jeziku.

Monografski narativ dr. Marte Vukotić Lazar plijeni kompaktno izloženim opservacijama, kao i dosljednošću znanstvenog aparata. Iako je autorica već mnogo puta pisala o Dobroviću, objavivši i dvije monografije, ovom je prigodom iznijela niz novih zapažanja, veoma poticajnih za buduća promišljanja. Dobrovićev put kroz svijet arhitekture kontekstualno je zaokružen i jezgrovito rastumačen, s težištem na djelatnost u Pragu, Dubrovniku, Crnoj Gori i Beogradu, izložbenu aktivnost s bratom Petrom, pedagoški i publicistički rad.

U slojevitoj raspravi mr. Bojana Kovačevića, lišenoj znanstvenog aparata, Dobrovićev razvoj se ne promatra u kronološkom, već primarno fenomenološkom kontekstu. Budući da je o Dobroviću često pisao, ovom je prigodom osvijetlio manje poznate aspekte njegova rada. Polazeći od činjenice da istraživanja Dobrovićeva djela desetljećima ograničava vizualno neujednačen i necjelovit materijal (i kada je riječ o tehničkoj i fotodokumentaciji postojećih objekata), Kovačević otvara diskusiju o fundamentalnim principima razumijevanja i vrednovanja njegovog opusa. Nakon što komentira Dobrovićeve početke u Pragu, temeljna ostvarenja u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori, izdvaja i oblikovne motive koji se u njegovu djelu ponavljaju, da bi se na koncu fokusirao na imponantni kompleks beogradskog Generalštaba (o kojem je 2001. godine publicirao iscrpnu monografiju). Raslojavanjem raspravne elaboracije, uspio je pomjeriti granice kriteriološkog poimanja i terminološkog definiranja Dobrovićeve arhitekture. Uz to, Dobrovićevo oblaganje fasada pojedinih građevina bunjastim kamenom Kovačević ne smatra parafrazom povijesne gradnje, kako se to godinama povezivalo sa zidinama Dubrovnika, već

2.
 Odjeljci izložbenog postava:
Beograđanin na delu i
Urbanistički planovi
 (foto: A. Ilijevski)

Sections of the exhibition:
A Belgrader at Work and Urban
Plans

3.
 Odjeljci izložbenog postava:
Terazijska terasa i Grand hotel
na Lopudu (foto: A. Ilijevski)

Sections of the exhibition:
Terazije Terrace and Grand Hotel
on Lopud

inspiracijom teorijom zaodijevanja (*Bekleidung*) Gottfrieda Sempera, prvi put manifestiranom na natječajnoj idejnoj skici za beogradsku palaču PRIZAD u studenome 1937. godine.

U obama historiografskim narativima (monografskom i raspravnom) dužna se pozornost poklanja Dobrovićevu radu u Dalmaciji, koji Kovačević definira kao „opus unutar opusa”. Međutim, i taj dio Dobrovićeva razgranatog stvaralaštva, una-

4.
Maketa Dobrovićeve
Generalštaba (izradio Vladan
Jovanović), fragment izložbenog
postava (foto: A. Ilijevski)

Model of Dobrović's General
Headquarters (made by Vladan
Jovanović), fragment of the
exhibition

toč specifičnim karakteristikama i znatnoj inovativnosti, ne bi trebalo korjenito razdvajati od graditeljskih pothvata koje je provodio u drugim dijelovima Jugoslavije.

Uz crteže sačinjene na različitim podlogama, kvalitetne crno-bijele fotografije i kolor-fotografije efektno upotpunjuju tekstna poglavlja kataloga, ali se u legendi grupe fotografije iz 1921. godine na stranici 39 potkrala pogreška da je riječ o snimci iz Praga umjesto iz Leipziga, što se tijekom pripreme izdanja na engleskom jeziku može ispraviti.

Iako se u srbijanskoj znanstvenoj javnosti 2022. godine neopravdano zaboravilo na stogodišnjicu rođenja trojice također značajnih arhitekata – Alekseja Brkića (1922. – 1999.), Bogdana Bogdanovića (1922. – 2010.) i Mihajla Mitrovića (1922. – 2018.), izložba i monografski katalog o Dobroviću pohvalni su primjeri institucijsko organizirane retrospektive, bez obzira na to što je u ovom slučaju prednost dobio akademik (Bogdan Bogdanović nije, jer se demonstrativno povukao iz SANU-a tijekom 80-ih godina, a Brkić i Mitrović i pored velikih zasluga nisu postali akademici). No, ostaje žal što institucije iz Hrvatske, uključujući i HAZU, nisu surađivale u ovom pothvatu, pogotovo jer je Dobrović od 1963. bio član JAZU-a, ali to ne sprečava udruge hrvatskih arhitekata, konzervatore i znanstvenike da obilježe njegov jubilej. Time bi se nadgradio proces koji je nakon Dobrovićeve smrti u historiografiji započeo neumorni Tomislav Premerl, a upotpunili Marina Oreb, Krunoslav Ivanišin, Aleksander Laslo, Darovan Tušek, Dubravko Bačić, Stanko Piplović, Antun Baće, Luka Skansi, Sandra Uskoković, Nora Mojaš i drugi.

